

darulfunun ilahiyat

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Başvuru: 07.08.2020
Revizyon Talebi: 25.09.2020
Son Revizyon: 26.09.2020
Kabul: 17.10.2020
Online Yayın: 25.12.2020

Kitap Değerlendirmesi: Muhammet Nedim Tan. *Bir Dinî İdealin İfade Biçimleri Râbia el-Adeviyye'den Kalanlar* (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020). ISBN: 978-60-57-76818-6

Dilek Cırasun^{*}

Ele alınan kitap, M. Nedim Tan tarafından Râbia el-Adeviyye'ye atfedilen sözler, menkıbeler ve şiirler bağlamında ondan kalan ifade biçimlerini değerlendirmeye dair hazırlanmıştır. Yazar, Râbia el-Adeviyye'den geriye kalan mirası sadece aktarmayı değil aynı zamanda buna zemin hazırlayan arka planı da göz önünde bulundurarak bir bütün halinde yorumlamaya ve tasavvuf tarihi içerisinde konumlandırmaya çalışır. Bu bakımdan kitap, alışlagelmiş biyografi kitapları gibi Râbia'nın doğumundan vefatına kadar hayatını kapsayan formattan farklı olarak okuyucusunu, Râbia'nın mirası ardında tarihi bir seyr içinde sürükleyen bir çalışmadır. Bu çalışmada Râbia'nın 'gerçekte kim?' olduğu sorusunun cevabından ziyade ortak hafızada 'Râbia nerededir?' sorusunun cevabı aranmaktadır. Eser; önsöz, sekiz ana başlık, sonuç ve kaynakçadan müteşekkildir.

“Tarih ile Menkıbe Arasında: Râbia el-Adeviyye Çalışmalarına Bakış” adlı ilk başlıkta geçmişten günümüze Râbia'ya dair çalışmaların bir değerlendirilmesi yapılmakta, bu çalışmaların literatüre katkısı ve önemleri ele alınmaktadır. Burada yazar, Râbia'nın klasik literatür tarihi içerisindeki yeri ile menkıbevi içeriğin iç içe geçmesinden dolayı hakkında çalışma yapılmasının güçlüğüne işaret eder ve tarihsel veriler açısından ele alındığında pek fazla şey söylenemezken, ancak kaynaklar tasavvuf tarihinin genişleme ve yayılma biçimlerine odaklanılarak okunduğunda Râbia hakkında konuşulması muhtemel konuların olacağına dikkat çekmiştir. Yazar, bu çalışmalar içerisinde kendi çalışmasının hangi yönlerden farklı olduğunu belirlemeye çalışır. Yazarın da belirttiği gibi çalışma, tasavvuf tarihi okuması sunarken tarih içerisinde de Râbia okuması sunmaktadır. Çalışma boyunca kullanılan

* Sorumlu Yazar: Dilek Cırasun (YL Öğr.), Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye. E-posta: dlkcrsn@gmail.com ORCID: 0000-0002-0838-434X

Atf: Cırasun, Dilek. “Bir Dinî İdealin İfade Biçimleri Râbia el-Adeviyye'den Kalanlar.” Muhammet Nedim Tan'ın *İslâm Bir Dinî İdealin İfade Biçimleri Râbia el-Adeviyye'den Kalanlar* adlı eserinin tanıtımı. *darulfunun ilahiyat* 31, 2 (2020): 497–501. <https://doi.org/10.26650/di.2020.31.2.0026>

motif kavramının “kendi aracılığıyla benzer örneklerin anlamlandırılabilceği kalıp düşünce, yinelenen yargı ve olgu” anlamında olduğuna ayrıca dikkat çekilir.

“Tasavvuf Tarihinde Basra Çevresi ve Râbia: Zühüdün Aşamaları, Muhabbetin Göstergeleri” adlı takip eden başlıkta yazar, H. II. yüzyılın ilk çeyreğinde Basra’da doğan ve muhtemelen bu yüzyılın sonunda vefat eden Râbia’dan kalanlarla Basra bölgesindeki dinî hareketlilik arasındaki ilişkiyi ele alır. Daha öncede belirtildiği üzere Râbia hakkında biyografik açıdan sınırları belirsiz bilgiler mevcûtsa da yazar, öne çıkan motiflerle dönem arasında kurulabilecek muhtemel bağlara değinmeye çalışır. Tasavvuf tarihi açısından H. I ve II. asırlar, Emevi ve Abbasi yönetimlerinin etkin olduğu zaman dilimi olup siyasal çıkarlar ve sınıfsal krizler yaşanması karşısında dinî duyarsızlık ve ahlakî çözülmeye karşı tepki olarak ortaya çıkan zühüd kavramı etrafında anlamlandırılabilir. Ancak Basra’da zühüd anlayışının varlığının yanı sıra muhabbet fikri de yoğun olarak görülür. Bu yüzden yazar, Râbia’yı ele alırken bu iki kavram arasındaki ilişkinin niteliğine de değinir. Kısaca bu başlıkta, Basra çevresindeki zühüd merkezli duyarlılıkların ifade biçimlerini ve Râbia’nın muhabbet yönünün baskınlığı kadar zahitliğin farklı tonlarının da görüldüğü neticesine ulaşılır.

Devamında gelen “Erken Dönem: Zâhitler ve Edebiyatçılar” başlığı ile yazar, kronolojik olarak eserlerde Râbia’nın izini sürmeye başlar. Ona dair ilk kaydın Haris el-Muhasibi’nin *el-Kasd ve ’r-rucû ilallâh* adlı eserinde olduğu görülür. Bu dönemde Muhasibi ile birlikte muhabbet vurgusu ön plana çıkmaya başlar. H. III. asırda Basra ve Bağdat yazarlarından elde edilen rivayetler Râbia’ya yakın bir tarih olması açısından önemlidir. Bu yüzyılda ona dair rivayetlerin zâhit ve sûfiler ile edebiyatçı ve entelektüel kimseler aracılığıyla aktarıldığı gözlemlenir.

Takep eden başlık “Muhabbet Ehlinden Biri: Tasavvuf Kaynaklarında Râbia” adlı başlıktır. Bu başlıkta yazar, tasavvufun erken dönem kaynakları olan Serrâc, Kelâbâzî, Mekkî, Sülemî, Kuşeyrî vd. gibi mutasavvıfların eserlerinde Râbia’nın izini takip etmeye devam eder. Söz konusu eserlerde Râbia’nın artık örnek gösterilen, hatırası yaşatılan ve üzerinde düşünülen ideal bir tip olarak benimsendiği ve hakkındaki mevcut bilgilerin erken dönem kaynaklarında yer almaya başladığı görülür. Bu eserlere kronolojik olarak bakıldığında ilk olarak Serrâc’ın, sûfilerin kerametlerini ele alırken Râbia’nın da ismini zikrettiği görülür. Ancak yazar, bir önceki yüzyılda İbn Ebi’ d-Dünya’nın da Râbia’nın kerametlerinden bahsettiğine dikkat çeker. Kelâbâzî’nin eserlerinde Râbia önceki anlatılanlarla uyumlu olarak çevresindekilerin eksikliklerini söyleyip yol gösteren, sûfilerin sözlerine anlam çerçevesi belirleyen ve Süfyan es-Sevrî ile özel bağı olan sûfi olarak karşımıza çıkar. Mekkî’nin *Kutu’l-kulûb* adlı eserinde Râbia hakkındaki mevcut bilgilerin

sınırları daha da belirginleşmiş ve önceki anlatıların yanı sıra seçkin bir sūffî kimliğe sahip olmuştur. Harguşî'nin *Tehzîbü 'l-esrâr* eserinde ise Râbia'ya atıfların yoğunlaştığı ve kendisinden önceki kaynakları doğrulayıcı bilgilerin yer aldığı görülür. Râbia'nın şiirlerine dair en ayrıntılı bilgiler Mekki'nin eserinden sonra bu eserde bulunur. *Zikrû 'n-nisveti 'l-müteabbidati 's-sûfiyyât* adlı eserinde Sülemi, dönemin diğer kadın sūfilere ile birlikte Râbia'yı da zikretmiş ve bununla biyografik açıdan hakkındaki bilgilerin netlik kazanmasını sağlamıştır. Yine bu yüzyıla ait eserlerden olan Ebu Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü 'l-evliya*'da Râbia'ya özel bir yer ayırmaz ve ona atfedilen meşhur beyitlerin yer aldığı Zunnûn Mısri ile ilgili menkıbede meçhul bir kadın olarak anlatır. Kuşeyrî ise *Risale*'sinde vera' kavramını açıklarken Râbia'dan bahseder ve sūfiler tarafından rüyada görülmesine yer verir. Bu başlıkta son olarak ele alınan Gazzâlî'nin eserlerinde önceki kaynaklardan farklı rivayetlere rastlanmaz. Adı geçen mutasavvıfların eserlerinde her ne kadar Râbia'ya dair rivayetler bulunsada doğumu, ölümü ve ailesine dair bilgilerin mevcut olmadığı vurgulanır. Ancak çalışmanın amacı da doğrudan bunları ortaya koymak olmadığından bu boşluğun zamanla yeni kaynakların incelenmesi ve yapılacak çalışmalar aracılığıyla tamamlanması mümkündür.

“Farklı Üsluplar, Yeni Çağrışımlar: Geçiş Dönemi Metinlerine Bakış” başlığında yazar, V. ve VI. yy. yazarlarından örneklerle Râbia hakkında rivayetleri aktarmaya devam eder. İbn Habib en-Nîsâbüri'nin *Ukalâu 'l-mecânîn*'i hem sūfilere yer vermesi hem de ele alış biçimi olarak bu dönemin ilginç bir metni niteliğinde değerlendirilir. Söz konusu eserde Râbia'ya dair rivayetlerde gece ibadeti motifi ön plana çıkar. VI. yy. metinlerinden Harîrî'nin *Makamât*'ında Râbia'ya övgünün ve Serrâc el-Karî'nin *Mesâiru 'l-uşşâk* eserindeki atıflar dikkat çekici olarak görülür. Yine bu yüzyılın metinlerden edebî niteliğe sahip Zemahşerî'nin *Rebîu 'l-ebâr* adlı eseri üzerinde durulur. Bu metin, tasavvuf metinlerinde yer alan ayrıntıların yanı sıra edebiyatçı ve entelektüel kimselerin yazılarında da Râbia portresinin mevcut olduğu ve diğer aktarımlarla örtüştüğünü gösterir. Dönemin seçkin vaizlerinden Mansur b. Ammâr'ın *İlmü 'l-kulûb* eserinde de Râbia'ya dair yorumlar mevcuttur. Ahmed er-Rıfâî'nin hadis şerhlerinden derlenen *Hâletü ehli 'l-hakîka maallâh*'ta önceki rivayetler korunmakla birlikte Râbia hakkında ki Farsça metinleri ve Attar'ın rivayetlerini güçlendiren yorumlar mevcuttur. Farsça eserlerden ilk örnek olarak Ebü'l-Hasan el-Harakânî'nin sözlerinden derlenen *Nûru 'l-ulûm* adlı eserden örnekler verilir. Ahmed b. Mansûr es-Sem'ânî'nin *Ravhu 'l-ervâh* adlı Farsça ilahi isimler şerhinde de Râbia'ya dair motifler yer alır. Sem'ânî ile aynı dönem olan Reşîdüddîn Meybudî'nin *Keşfü 'l-esrâr*'ında Râbia'ya yer verildiği görülür.

Kitap da en geniş olarak ele alınan başlık “Hafızanın Estetiği: Attar'ın *Tezkiretü 'l-evliyâ'sı*” başlığıdır. Attar, Râbia ile ilgili hafızayı zirveye taşırken bunu yüzyılların

getirisinden yararlanarak ve tüm sūfî zümrelerin şifahi kültürüne mâl ederek yapar. Attar ile Râbia'ya ilişkin birikimin estetik bir düzey kazandığı ve önceki metinlerde bulunan ve bulunmayan unsurlarla karşılaştığı görülür. Attar, Râbia'ya dair rivayetlerin sadece aktarıcısı değil aynı zamanda üreticisidir ve önceki kaynaklarda ki rivayetler onun eserleriyle menkıbeye dönüşür. Attar'ın, Râbia hakkındaki birikime yeni bir düzey kazandırmakla beraber sūfîlerin yanı sıra edebiyatçı ve tarihçilerin yazdıklarını, tasavvuf ehlinin şifahi aktarımlarını ve günümüze ulaşmamış metinleri de dahil ettiğine dikkat çekilir. Bu yüzden Attar'da motiflerin biçiminin değişmediği ama içerik olarak çeşitlilik kazandığı sonucuna ulaşılır. O, mevcut motifleri çeşitlendiren ve tasavvufi mirasa kendi muhayyilesiyle ayna tutan bir yazar olarak karşımıza çıkar. Yazar, Attar'ın Râbia'yı üç aşamada ele aldığını belirtir. Birinci aşamada önceki kaynaklarda bulunamayan ayrıntılar içerir ki bu da kurgulanan bir başlangıç olduğu izlenimi verir. İkinci aşamada hac yolculukları ve Mekke'de ki bir dizi sıra dışı yaşantısı ele alınır. Birinci aşamada seçkin bir kişilik olarak sunulan Râbia, bu aşamada naz makamında Allah ile "sırları söyleşen" ve sırların ifşasında uyarılıp edeplendirilen sūfî tipine dönüşür. Üçüncü aşamada hac yolculukları sonrasında Basra'ya yerleşen Râbia tasvir edilir. Bu aşamada Hasan Basrî, Attar'ın anlatımının merkezindedir. Attar'ın vefatından sonra biyografi yazarları Râbia'ya dair bilgiler aktarmaya devam eder. İbn Hallikân, Ebû Medyen Şuayb b. Sa'd el-Hureyfiş Râbia'ya dair aktarımlara zenginlik katan yazarlardır. Attar sonrası en kapsamlı içerik sunan ise Abdürraûf el-Münâvî'dir.

"Velîliğin Bereketiyle: Yaşayan Râbia, Yaşatılan Gelenek" adlı başlıkta yazar, velîliğin müslüman toplumda benimsenme biçimlerini temsil ettiği ve ideal bir tipe dönüştürüldüğü şekliyle Râbia'yı konu edinir. Yazar bu başlıkta şu sonuca ulaşır; bir ismin tasavvuf tarihinde ideal bir tipe dönüşmesi, ondan aktarılanların farklı katmanlar kazanarak yaşanmış ve yaşanacak deneyimlere tanık gösterilmesi anlamına gelir. Attar ile zirveye ulaşan, İbnü'l-Arabî ile yeni bağlamlar kazanan çok katmanlı bir Râbia resmi ile karşılaşılır.

"Râbia'ya Atfedilen Beyitler: Şevk ve Ünsiyetin Terennümleri" isimli son başlıkta ise yazar, Râbia'nın müslüman hafızada şöhret kazandığı bir alan olarak değerlendirdiği şiirlerini ele alır. Burada yazar, Râbia'ya atfedilen şiirleri kronolojik sırasına göre önceki başlıklarla ilişkili olarak yorumlama gayretindedir. Gece İbadeti, Sevginin İki Türü, Bedenle ve Kalple, Dostluk (Hullet), Sevgilinin Eşsizliği, Ümit ve Korku, Yalnızlığa Övgü, Mutluluğun Coşkusu ve Diğer Şiirleri alt başlıkları ile Râbia'ya atfedilen şiirler yorumlanır.

Sonuç olarak, Râbia el-Adeviyye'den kalanları dinleyen ve aktaran sūfîlerin edilgen bir tutum içerisinde bulunmadıklarını, anlatılan içeriğe kendilerini de

kattıkları düşünülür. Menkıbe ile tarih arasındaki Râbia el-Adeviyye'den kalanlar yeni bir kavrayışı ortaya çıkarır. Çalışma, tasavvufi eserlerde daha çok menkıbevî yönü vurgulanan biyografik tarafı hakkında ise pek fazla bilgiye ulaşılabilen Râbia portresi çizildiğini görmeye yardımcı olur.

Çalışma, Râbia'ya dair rivayetler çerçevesinde geniş bir literatür taraması sonucunda ciddi bir emeğin ürünüdür. Yazar, sadece biyografi aktarıcılığı yapmayıp yorumlarıyla da zengin bir metin sunar. Kullanılan pek çok kaynaktan yapılan rivayetlerin orijinal dillerinden de aktarımlarına yer verilmesi değinilmesi gereken bir detaydır. Çalışmanın akademik olarak katkısının yanı sıra dil ve üslubunun güzelliği bu alana ilgi duyan herkesin rahatlıkla okuyup anlayabileceği sadeliktedir. Çalışma, Râbia özelinde tasavvuf tarihinde güzel bir seyr sunmaktadır.

